

МАРИНА С. ЈАЊИЋ*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

НАСТАВА ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ НА ТЕМЕЉИМА НАУЧНОГ И АКАДЕМСКОГ НАСЛЕЂА ПРОФ. ДР МИЛИЈЕ НИКОЛИЋА

Методика наставе српског језика и књижевности професора др Милије Николића представља капитално, фундаментално и научно заокружено дело којим ова комплексна интердисциплинарна област остварује свој пуни академски допринос и добија научни статус у модерном смислу те речи. Његова исцрпна и детаљна монографија задире у све сфере теоријског опуса најсложенијег наставног предмета нашег школства, који своје утемељење проналази у науци о језику, наукама о књижевности и самој књижевној уметности. Нема озбиљног научног истраживача из ове области коме лик и дело професора Николића није послужило као основа и путоказ ка даљем прегалаштву.

У свом раду акценат ћемо ставити на област наставе језичке културе апострофирајући значај који професор Николић указује овом важном наставном подручју. Аналитички приступ теми употпунићемо предлозима да се постојећа поглавља допуне новим садржајима који су се јавили као резултат потоњег развоја и актуелизације ове језичке области, чиме би се ово наставно подручје заокружило као аутономна и комплексна област, како би пронашла пут до школа на начин који заслужује.

Кључне речи: језичка култура, настава, српски језик, говорне вежбе.

1. Увод

Висока култура разговорног језика, добро познавање и развијено осећање мајерњег језика, умеће да се искористе његова изражајна средства, његова стилстичка мнооликост – најбољи је ослонац, највернија помоћ и најсијурнија прејорука за сваког човека у његовом ошћем живошћу.

Виноградов

„Позиција говорне културе превазилази границе наставног процеса и чини основу релевантних комуникативних релација у друштву. Са

* marina.janjic@filfak.ni.ac.rs

друге стране, школа је основно врело информација и сазнања у коме се култура говора стиче, негује и усавршава и постаје нераздвојни део свеколике културе. Умешност правилног и лепог изражавања представља тежњу савременог образованог поједнца, тако да би настава говорне културе, у своме суштинском значењу, требало да остане у свести неограничено дуго након затварања ђачких књижица” (Јањић 2008: 11).

Српски језик и култура изражавања у нашем савременом друштву изложени су деградацији и декаденцији. Небрига о језику уступила је место бризи о друштвеном престижу сходно градирању друштвених вредности које су са моралних и духовних спале на материјалне. Свакако да томе у многоструним доприносима процеси глобализације који поништавају националне вредности и идентитет и намећу дигитални онлајн начин живљења и доминацију англофоне културе на свим па и на пољу вербалне комуникације. „Једноставније речено, српски језик све више обликују новинари, политичари и трговци, јер су се њихове поруке наметнуле као оне које се највише слушају и читају. А за њих је у првом плану функција, учинак или профит, док су истинитост и лепота израза у њиховим порукама, изгледа, пре луксуз, ако и баласт језичке поруке. У оној мери у којој верују да су позвани да се баве развојем српског језика, филолози морају тражити механизме којима могу више утицати на функционисање језика у медијима, политици и пропаганди. У том погледу стање сада изгледа горе него икада” (Пипер у: Брборић и сар. 2006: 288). Нажалост, ни стање у школству не подстиче неговање језичке учтивости и културу комуникације. Настава језичке културе у српским школским програмима никада није заузимала позицију какву завређује. Много разлога томе претходи, а сваки од њих заслужује да буде детаљно сагледан. Но, како се фокус конкретизоване теме не би расплинуо прешироко, указаћемо на почетку само на оне најосновније узорке овакве појавности која предуго траје и која озбиљно угрожава не само елементарно језичко васпитање ученика, потоњих говорника, већ и културу дијалога на којој почива свака успешна говорна заједница. Свакако, шири круг овако угрожене позиције наставе језичке културе пре свега потиче од језгровитости самога предмета Српски језик и књижевност који, како се то већ у наслову види, подразумева двопредметну наставу¹. Други узрок томе да је управо ова дисциплина, упркос њеној важности за општу културу појединца и читавог друштва, запуштена по-

¹ Опште је позната чињеница да је овакво удруживање наставе језика и књижевности настало средином прошлога века код нас по завршетку Другог светског рата и формирања нове југословенске државе. Међутим, и данас, као и пре тога, ова два наставна подручја била су или и даље јесу предметно раздвојена што дозвољава планирање већег броја наставних часова и за матерњи језик и за књижевност посебно у оквиру наставних програма. Упркос блискости и међусобне прожетости програмских садржаја,

најпре у лингвистичким, а потом и лингвометодичким истраживањима и описивањима. „Може се закључити да је култура изражавања у наставном плану и програму заступљена само на формалан начин, прилично нестручно и површно, те да су резултати таквог рада више него слаби” (Брборић 2006: 381). Општи је закључак да је неопходно много пажње посветити питањима из ове области и најозбиљније се позабавити местом које језичка култура заслужује у настави српског језика. У настојању да се овако захтеван задатак уобличи, веома је важно најпре урадити детаљну анализу капиталног дела методике наставе српског језика и књижевности на коме су се професионално усавршавале генерације и генерације наставника српског језика и књижевности, а то је истоимена монографија професора Милије Николића.

2. Теоријски оквир лингвистике језичке културе

Широка област примењене лингвистике деценијама уназад била је неоправдано запостављена у односу на граматику и то подједнако и када се ради о научно-теоријском приступу домаћих језиколоваца, а онда сасвим очекивано и када је реч о наставним приступима и садржајима ове лингвистичке области. „Упоређујући домаћу литературу са литературом писаном на осталим словенским језицима, са жаљењем закључујемо да у Србији, за разлику од других земаља још увек није уочена важност језичке и говорне културе, слаб је интерес за таква проучавања, стандардни српски језик и његова језичка култура нису уздигнути на статус националног интереса. Зато је веома низак ниво говорне културе, зато је мало оних који се на стручан начин баве тим проблемима, због тога имамо недостатак литературе на том пољу” (Николић 2010: 197). Можемо слободно рећи да су у последњих 20-ак година начињени мали али ипак значајни искораци на овом плану и да је област језичке културе, језичке учтивости и методике наставе српског језика оснажена малобројним, али референтним монографијама, језичким приручницима и научним радовима, међу којима су и: *Социолингвистика* Милорада Радовановића (2003); *Српски језички приручник* Павла Ивића и коауторског тима (2004); *Српски језик у нормативном ојлегалу* Бранислава Брборића и коауторског тима (2006); *Форме учтивости у српском језику* Бојане Милосављевић (2006); *Култура говора* Милан Шипка (2005); *Српски језик: норма и пракса* Раде Стијовић (2009); *Савремена настава говорне културе* Марине Јањић (2008); *Теорија језичке културе* Марина Николић (2010); *Правопис и школа* Вељка Брборића (2011); *Правопор*

реч је о посебним дисциплинама и књижевној уметности која захтева ипак посебан методолошки третман на часовима обраде и тумачења књижевних дела.

Милорада Телебака (2011); *Прозодија и говорна култура* Јелице Јокановић-Михајлов (2012); *Муке око језика и правописа* Вељка Брборића (2019) и други. Све ово упућује на неопходност развоја лингвистике језичке културе, њено теоријско утемељење које би уско нормативистичко схватање говорне културе зракасто проширило ка ширем социолингвистичком и прагмалингвистичком обухвату са којима ова област веома тесно корелира и преплиће се. Другим речима, од традиционалног поистовећивања језичке културе са поштовањем књижевнојезичке норме и неговањем чистоте језичког израза, лингвистика језичке културе обухватила би сва она додатна слојевита утемељења која подразумевају социолингвистички контекст, правила прикладног језичког и друштвеног понашања, поштовање принципа сарадње и пристожности у комуникацији, компоновање говорних задатака у складу са темом (усклађеност садржине и форме), као и избор језичких средстава у циљу постизања јасноће, прецизности, информативности, економичности, флуентности и експресивности у изражавању. Другим речима, лингвистика језичке културе је толико комплексна да је по природи ствари утемељена у нормативној граматици, правојговору и правопису, али је такође незамислива без социолингвистичке теорије о језичкој етикецији и култури комуникације, прагмалингвистичке теорије говорних чинова, поштовања принципа сарадње и принципа пристожности у комуникацији, затим, лингвистике текста и текстовних врста, лексикологије, семантике и интегрисане стилистике (лингвостилистике, литерарне и функционалне стилистике).

Због огромне разуђености и комплексности подручја које покрива, с правом можемо закључити да је веома тешко прецизно, јасно и концизно дефинисати појам језичке културе. У начелу, најједноставнија дефиниција би се свакако обухватила две области и то: област која се бави нормирањем језика и област која се бави кодификацијом говорног понашања. Дакле, у првом чисто лингвистичком делу ова дефиниција би се односила на нормативну граматику, ортоепију (правилну артикулацију и акцентуацију) и ортографију; у другом делу дефиниције делокруг опсега језичке културе се простира на област социолингвистике (утицај свих аспеката друштва на начин употребе језика, прикладно говорно понашање и језичка учтивост, употреба језичких варијетета у друштвеном контексту, социолингвистички контекст у коме се реализује конверзација) и прагмалингвистике (употреба језика у комуникацији, облик комуникације, говорно понашање говорника и слушалаца и избор комуникативних средстава у одређеној прилици у циљу остваривања намере комуникатора). Прикладно говорно понашање је много више од поштовања граматичке правилности и подразумева усмереност ка говорном догађају те владање огромним распоном језичких могућ-

ности и способност избора језичких јединица, које би на потенцијално најразумљивији, најјаснији, најједноставнији, најприкладнији, најизражајнији начин пренели срж, смисао информације. Говорити садржајно, разложно, разумљиво, логично, убедљиво на начин да слушаоцима буде пријатно, занимљиво и лепо, тако да изложени ставови имају снагу подстицаја и продуктивног прихватања нових информација, јесте узор језичке културе. Дакле, овде се истиче вештина комуникације, вештина организовања говорних догађаја или смењивања говорних чинова у неком комуникативном контексту.

Сложено подручје лингвистике говорне културе можемо издвојити четири подручја језичке културе на којима треба радити и усавршавати их и то су:

1. **језичка компонента** – владање језичким стандардом (књижевнојезичка норма);
2. **комуникативна компонента** – владање социолингвистичким контекстом (социолингвистика, прагматика);
3. **етичка компонента** – владање говорном етикецијом (социолингвистика, прагматика);
4. **естетска компонента** – владање богатством језика и језичком изражајношћу, неговање језичког сензибилитета и хармонизације језичког израза (лингвостилистика и литерарна стилистика).

Језичка компонента подразумева поштовање норматива на ортографском, ортоепском, морфолошком, творбеном, синтаксичком и лексичком плану. Ова компонента је утемељена добрим познавањем граматике српског језика на основу чега се постиже исправно граматичко устројство, избор језичких јединица и њихов распоред у реченици. Све ово доприноси јасном, прецизном, логичном и информативном изражавању. Захваљујући разумевању језичких јединица, њихове функције и значења, изражавање је једноставно и лако, флуентно, без поштапалица и замуцкивања, без непотребних рогобатних конструкција, без сувишног понављања и нагомилавања додатних речи и израза чиме се знатно смањује ентропија у језику, а може се квантитет изражавања свести на оптималну меру (то значи не говорити преопширно, надугачко и нашироко, али ни прекратко, непотпуно и недовољно). Додатно, у области лексике, овај сегмент подразумева и богаћење речника што додатно доприноси елоквенцији и брижљивом избору лексема синонимног, антонимног, пренесеног значења или речи посебне семантичке обојености (речи субјективне оцене). То надаље иде у прилог пуризму, избору лексема на основу разграничења речи страног порекла по нивоима: 1. позајмљеница, 2. туђица или 3. још неадаптираних речи страног порек-

ла које неконтролисано улазе у наш језик (данас су најактуелнији сирови англицизми). Употребом позајмљеница и контролисаном употребом туђица постиже се ефекат језичке чистоте.

Комуникативна компонента односи се на комуникативни ситуациони контекст у коме се одвија говорни чин: место, време и учеснике у комуникацији, на циљ и сврху комуникативног чина, узимајући у обзир функционално, територијално, социјално раслојавање језика, али и индивидуалне карактеристике саговорника. То је умешност говорника да се прилагоди саговорнику, теми и циљу комуникације у свим потенцијалним оквирима комуникативне ситуације. Ова компонента утемељена је на познавању дијалеката и социолеката са јасним прагматичким циљем остваривањем језичког контакта. Она зависи и социолингвистичког оквира функционалне реализације језика, па ће се комуникација у медијима разликовати од пијачног говора, а научни говор неће имати карактеристике административних облика изражавања. Култура говора подразумева разумевање и успешно служење језиком у сваком комуникативном оквиру у коме се остварује говорни чин. За успешно овладавање овом компонентом потребно је знање из социолингвистике, прагматике и функционалне стилистике (у ширем смислу и историје језика). Владање светским језицима подиже културу комуникације појединца на виши ниво.

Етичка компонента језичке културе утемељена је на теорији језичке учтивости и подразумева прикладно језичко понашање и употребу хонорифика и форми љубазности приликом вербалне комуникације два или више комуникатора засноване на међусобном уважавању и поштовању саговорника. Ова компонента није кодификована (остала је на нивоу препорука) па самим тим не може бити прекршена, али постоји неписано правило о начину обраћања у распону од фамилијарног и блиског преко службеног или званичног до највишег нивоа званичности и употребе језичке учтивости. Овај део језичке културе подразумева: ти/Ви обраћање, употребу хонорифика, титулирање, речи из поштовања, обраћања презименом и редовно коришћење формула учтивости (говорни чиновни поздрављања, представљања, ословљавањем захваљивања, молби). При том, у мање официјалним или фамилијарним околностима, културна традиција подразумева извесне обрасце говорног понашања, тзв. неписана правила ословљавања и поздрављања. У етичку компоненту спада и индиректно указивање поштовања саговорнику тиме што говорник одмерено или нимало не користи деиктичне заменице ја и мој, тј. не пренаглашава свој значај и улогу доминирајући у тој говорној ситуацији, не прекида саговорника у пола реченице, не обраћа му се на груб начин, претећи или вређајући. Језик мржње није и никада не може бити саставни део језичке културе јер је то у колизијом са етичком ком-

понентом културе говора. Овде спада и култура слушања туђег говора и уважавања туђих ставова и мишљења.

Естетска компонента утемељена је језичком богатству не само лексичког већ и граматичког значења и могућности стилизације мисли и речи па је дисциплина која чини темељ овог дела језичке културе управо стилистика, и то интегрисана стилистика која обједињује лингвистичку и литерарну стилистику унакрсним повезивањем и употребом стилема и стилских фигура као њихових основних јединица. На својства доброг говора указивали су древни учитељи реторике још од античког учења: сврсисходност (прикладност) префињеност, куртоазност, логичност, правилност, прецизност, чистота, сажетост, јасноћа, изражајност, богатство и сврсисходност.

Као што можемо закључити теорија језичке културе још увек није до краја дефинисана и уобличена у потпуности у нас: „Лингвистика језичке културе има теоријско-методолошку и апликативну страну (ту је пре свега методика наставе језичке културе, медијска популаризација језичке културе), али ни у првом ни у другом случају није оштро разграничена од других лингвистичких дисциплина од којих се разликује пре свега предметом као и системом појмова који улазе у теоријску основу, док се на методолошком плану ту примењују комбинације различитих метода у зависности од конкретних проблема који се испитују (Николић 2010: 21). Исто тако, постоји паралелна и синонимна употреба термина језичка и говорна култура (под утицајем руске лингвистичке школе) што ствара додатну потешкоћу у научној терминологији.

3. Језичка култура у методици наставне професора Милије Николића

У свом капиталном делу којим је научно-теоријску и прагматично-апликативну област наставе српског језика и књижевности афирмирао као легитимну, аутономну и неприкосновену дисциплину, професор Николић је са много пажње и истанчаног сензибилитета прилазио свим питањима ове области. Настави граматике, говорне културе и писмености посветио је последње, четврто поглавље на готово три стотине страница што сведочи о значају који је овој области указао. Увид у насловљена потпоглавља недвосмислено говори о једној важној констатацији: проф. Николић теоретски није раздвојио наставу граматике од наставе језичке културе иако је суштински реч о различитим наставним подручјима². Неретко ће их и објединити синтагмом „настава матерњег језика” указујући директно на значај унутарпредметног по-

² Треће подручје би представљала настава књижевности.

везивања и суштинског јединства наставе граматике и наставе културе изражавања. Каткада ће потпоглавља у свом наслову садржати термине: граматика, стилистика, говорна култура, писменост, матерњи језик, писмени састави, лексичке, семантичке, правописне, стилске вежбе итд., без експлицитног хијерархијског устројства. На пример, након потпоглавља *Функционални постојећаци у настави граматике* следи наслов: *Коришћење уметничког текста у настави граматике и стилистике*, а нешто касније и *Коришћење књижевне уметности у настави писмености*; или *Сазнајни појм и структура часа у настави граматике* претходи потпоглављу *Функционални појмови у настави матерњег језика*, да би уследило: *Подручја врсте и облици рада у настави говорне културе и писмености*. Овај преплет у приступу разноврсним језичким темама у наставном контексту с једне стране дедукује став да је област граматике неодвојива и уско повезана са облашћу језичке културе; генерализацијом оваквог става дошли смо до констатације да свака лингвистичка дисциплина у крајњем исходу своју продуктивну и креативну примену исказује кроз различите облике усменог и писменог изражавања.

У прилог овоме говори цитат из потпоглавља *Функционални постојећаци у настави граматике* у коме проф. Николић као важне функционалне поступке у настави граматике наводи следеће: „откривати стилску функцију (изражајност) језичких појава, уметнички доживљаји као подстицаји за учење језика, пресудна улога умесних и систематских вежбања, правописне и стилске вежбе, неговати примењено знање и умење, значај непосредне говорне праксе, побуђивање израза животним ситуацијама, осујетити аутоматизам и копирање форме, сагледати језик као акцију усмерену практичним циљевима, одраз радозналости и тежња за сазнањем, умножавање гледишта и ширење сазнајних видика, упућивати на практичне вредности, указивати на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава” (Николић 2006: 633–645).

Издвојили бисмо још један круцијални став проф. Николића којим он даје савременост и свременост квалитетној настави српског језика, а који гласи: „Присуство ситуационог контекста (у изучавању језичких јединица) обезбеђује им животност, свежину, оригиналност и уметничку драж”. Он мудро саветује бележење комуникативних ситуација из реалног живота пре обраде и перцепцију ситуација и околности у којима су такве реченице изговорене, а онда на том тексту обавити неопходну језичку анализу; затим, дочаравање ових околности на часу, осећања и околности у којима се реченице изговарају, побуђивање израза животним ситуацијама на основу искуствененог доживљаја ученика – све ово упућује на модерне теорије витагене, игролике и амбијенталне наставе препоручене у оквиру социјалне педагогије Лава Виготског. Све ово

указује на величину и значај проф. Николића пре саме популаризације теорије наставног конструктивизма који чини платформу најуспешнијих светских модела савремене школе.

Даља дубинска анализа поглавља о настави граматике и културе изражавања проф. Николића показала је обухват и обраду значајног дела комплексне предметности лингвистике језичке културе. Наиме, директним повезивањем граматичких садржаја са комуникативним ситуацијама он је овим утемељио језичку и комуникативну компоненту језичке културе; додатно, детаљно се бавећи правописом у настави, проф. Николић истиче важност познавања начела писмености као нераздвојног пратиоца културног општења међу људима. Чини се да је највише пажње указао естетској компоненти имплементирајући непрестано стилстичке вредности у споју наставе граматике и обраде књижевнопоетских текстова. Она је подржана и кроз импозантан број редова и страница књиге посвећених не само стилским већ и лексичким и семантичким вежбама. Најмање је обрађена етичка компонента – њено присуство је имплицитно садржано кроз обраду језичких и књижевних тема. „Помоћу уметничког доживљавања развијали смо радозналост за језик, а граматичко градиво учинили конкретнијим, лакшим и применљивијим. Ученицима је тако постала приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве и прихватили су је као стваралачки поступак. Тако ће знање о језику брже прелазити у умење и доприносити бољем писменом и усменом изражавању, а и успешнијој анализи текста” (Исто: 637).

Када је реч о комуникативним приступима језику (који подразумевају повезивање граматике и културе изражавања), професор Николић сагледава језик као акцију усмерену ка практичним циљевима и наглашава да се у настави матерњег језика негују и виши облици знања и умења: применљивост и стваралаштво. Практичност и применљивост знања и његово прелажење у умење и говорне навике посебно се постиже неговањем правописних и стилских вежби. „Вежбања су саставни део обраде и примене, а потом и обнављања. ... Када се за вежбање користи текст, онда ваља што више избегавати формалистичке и оголене захтеве да се поједине речи, облици и реченице само проналазе у тексту, подвлаче и преписују. Такви захтеви не доводе до правог и пуног успеха. Они само обезбеђују препознавање, а оно представља изразито низак ниво знања. У језичкој пракси и говорној култури од препознавања је мало користи” (Исто: 639). Оваквим методичким препорукама професор Николић указује на једноставну али снажну истину да се језичка култура темељи на граматичком знању, али га превазилази и претвара у умење. Обликовање говорних задатака и успешних говорних чинова конверзације јесу виши ниво језичке организације које захтевају сложе-

на знања из лингвистике текста, прозодије, језичке учтивости, стилистике. При том је хвале вредна умешност проф. Николића да све тезе појасни, разради, елаборира, демонстрира адекватним примерима и понуди на употребу.

На студиозан и разрађен начин проф. Николић се позабавио и обласћу која се тиче лингвистике текста и текстовних врста. Врло детаљно образлаже теме писмених састава и говорних вежби, бавећи се притом и облицима изражавања, композицијом (формом, структуром) говорног догађа и указује на неопходност вежбања способности за проширивање или сажимање делова текстовне целине. Изузетно су вредне помена и друге врсте увежбавања интелектуалних и вербалних вештина које су од значаја за поједине облике усменог и писменог изражавања, као што је, на пример, вежба перцепције (неопходна за описивање), селекција битног од небитног (неопходна за препривавање, причање, извештавање), увежбавање аргументације и доказивања поставки (неопходна вештина за дискусију и расправу) итд. Са много детаља проф. Николић пише о језичком стваралаштву и указује на начине исправки писмених састава и раду на усавршавању текста. Поглавље насловљено као *Сређивање везаној шексти* (Исто: 665) обрађује веома важна питања лингвистике текста (каузалности: узрок-последница, хронологије, семантичке кохезије, конгруенције реченичних делова, структуре текста (форма), односа садржине и форме). Из области прагмалингвистике дотиче се индиректно принципа сарадње Пола Грајса у потпоглављу под називом *Злоујошреба језика* истиче неопходност да се казују само истине и објашњава пожељно и непожељно говорно понашање, док се потпоглавље *Процењивање говорника* индиректно односи се на принципе пристојности и теорију учтивости.

За језичку културу је од пресудног значаја познавање стилистике која води до естетизације језичког израза. Изузетно занимљив је његов приступ овом питању и настојању да је представи као састави део граматике назвавши је 'поетском граматиком у настави': „У оквирима наставе граматике могу се успешно обрађивати све стилске фигуре, јер су оне језички поступци који су, због уочене експресивности, обзнањени као реторска средстава” (Исто: 646).

Посебну пажњу посвећује тумачењу и учењу нових речи и израза, истичући да свака ваљана настава српског језика подразумева интензивно и организовано богаћење речника. Занимљив је савет који овим поводом упућује будућим наставницима: „У току обрађивања књижевних дела и наставних јединица из граматике, а и на часовима говорне културе и писмености се пружају погодне прилике да наставник поједине функционалне појмове учини приступачним ученицима, и то без

икаких дефиниција и без скретања са текућег посла. Он ће подешавати разговор тако да у њему нова реч, или пак ученицима позната али још им неразумљива реч, буде објашњена и самим говорним контекстом” (Исто: 703). Професор Николић упућује на стварање функционалног контекста на основу кога ће ученици индуктивно-дедуктивним путем разумети његово значење без посебног објашњавања и дефинисања. Детаљним бављењем питањем богаћења речника ученика води се рачуна о елоквентности као битној карактеристици културе изражавања.

Изузетан допринос методици наставе језичке културе представљају потпоглавља која се баве лексичким, семантичким, правописним и стилским вежбама. Све оне представљају главне предуслове за савлађивање употребних функција језика и развијање способности да се успешно користе његове изражајне могућности. Можемо их назвати припремним радњама за обучавање ученика да самостално остварују говорне догађаје на часовима стилско-композицијских говорних вежби и целовите текстове на часовима израде писмених састава. Ове језичке делатности су најкомплексније и као такве конкретно применљиве у друштвено-језичкој пракси. Рад у овој области остварује се помоћу писмених састава и одговарајућих облика усменог казивања. „Писмени састави су најсинтетичнији облици рада на развијању писмености. Сва претходна вежбања (језичка, правописна и стилска) стављају се у службу практичних писаних остварења, па се и појављују у улози припремних радњи за успешно писање састава” (Исто: 710).

Драгоцен је његова констатација о сврховитости наставе српског језика „Наставни програми не предвиђају посебне циљеве за наставне јединице, што значи да је права сврховитост наставе остављена у надлежност наставнику. ... Програм нуди само административну мотивацију, он обавезује да се наставна јединица обради, а зашто се она обрађује, шта њоме треба, може и хоће да се постигне препуштено је наставниковој савести, његовом умећу, стручности и одговорности” (Исто: 669). Многи наставници-практичари обрађују методске јединице из области српског језика потпуно формално, ни сами не разумевши дубљи смисао постављених циљева и задатака.

4. Закључак

Након детаљне анализе можемо закључити да је настава језичке културе у паралелном колоплету са наставом граматике добила снажно упориште у *Методици наставе српског језика и књижевности* професора Милије Николића. Уверивши се у комплексност лингвистике језичке културе као интердисциплинарног подручја, можемо констатовати да

је у наведеном делу, истина фрагментарно и у синтези са граматичким темама, обухваћен значајан део њеног вишеслојног теоријског подручја. Имајући у виду да је монографија већим својим делом настала у прошлом са репринтима почетком овог века и да је језичка култура као социолингвистичка и прагматичка дисциплина у међувремену знатно напредовала у светским и домаћим лингвистичким круговима, јасно је да постоји неопходност допуне и прераде овог сегмента. Пре свега, упркос јаким везама са граматиком и књижевношћу, ово наставно подручје захтева своју посебну методичку област и теоријско упориште.

У оквиру тога је неопходно разрадити конституенте наставе језичке културе (појам, предмет, задаци наставе језичке културе, подручја рада у настави културе писменог и усменог изражавања...), а онда се темељно позабавити врстама говорних вежби у настави (од језичких, преко стилско-композицијских до интерпретативно-уметничких). Полазиште увек мора бити дефинисање појма језичке културе са тумачењем свих њених карактеристика и п/описом области језичког испољавања. Централно место морају заузети стилско-композицијске говорне вежбе са својих пет основних врста (нарација, дескрипција, експланација, упућивање и расправа) са својим подврстама. Ова област мора бити прецизно утемељена на лингвистици текста и текстовним врстама са циљем ученичког овладавања вештином креирања говорних задатака посебно у говору и писању. Такође, код говорних вежби упућивања молби, захтева, захвалница, изражавања саучешћа, држања поздравних говора, вођења конферанси ..., од посебног значаја ће бити детаљније представљање теорије језичке учтивости. Поред монолошких вежби, јако је важно посебно посебну пажњу посветити култури конверзације путем дијалошких вежбања у чијем би добро разрађеном фундаменту требало да буду, поред осталих језичких вештина комуникације, теорија говорних чинова (Остин и Серл), Грајсов принцип сарадње и принципи пристојности Лича, Браунове и Левинстона, Вотса, Стернина, Формановске и других. Важно је указати подједнако и понаособ и на усмене и на писмене облике изражавања, указати на њихове подурности, тачке преплитања, али и специфичности и разлике.

На основу свега наведеног можемо заокружити закључна разматрања констатацијом да је проф. Николић у својој монографској публикацији ударио здраве, јаке и опширне темеље методици настави српског језика и књижевности остављајући простора за даље разгранављење и усавршавање ове, у нас релативно младе и касно признате, научне дисциплине. Са пуним правом и достојанством његово дело брани титулу корифеја методике наставе српског језика и књижевности и остаје светионик ка новим путевима научног сазнања и језичког стварања.

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић 2011:** Вељко Брборић, *Правопис и школа*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Брборић 2019:** Вељко Брборић, *Муке око језика и правописа*, Нови Сад: Прометеј.
- Брборић 2006:** Вељко Брборић, *Језичка култура у наставним плановима и уџбеницима за основну школу*, у: *Српски језик у нормативном огледалу*, Београд: Београдска књига.
- Брборић, Вуксановић, Гачевић 2006:** Б. Брборић, Ј. Вуксановић, Радојко Гачевић, *Српски језик у нормативном огледалу*, Београд: Београдска књига.
- Ивић, Клајн, Пешикан, Брборић 2004:** П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан, Б. Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига.
- Јањић 2008:** М. Јањић, *Савремена настава јоворне културе*, Нови Сад: Змај.
- Клајн 2006:** И. Клајн, *Речник језичких недоумица*, Нови Сад: Прометеј.
- Милосављевић 2007:** Б. Милосављевић, *Форме учивости у српском језику*, Београд: Учитељски факултет.
- Николић 2010:** М. Николић, *Теорија језичке културе*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радовановић 2003:** М. Радовановић, *Социолингвистика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- СТИЈОВИЋ 2009:** Р. Стијовић, *Српски језик: норма и пракса*. Београд: Чигоја штампа.
- Телебак 2011:** М. Телебак, *Правопор*, Нови Сад: Прометеј.
- Шипка 2005:** М. Шипка, *Култура јовора*, Нови Сад: Прометеј.

Marina S. Janjić

TEACHING SPEECH CULTURE ON THE FOUNDATIONS OF THE
SCIENTIFIC AND ACADEMIC HERITAGE OF PROF. MILIJA NIKOLIĆ

Summary

The teaching methodology of Serbian language and literature by Professor Milija Nikolić, represents a capital, fundamental and scientifically rounded work by which this complex interdisciplinary field achieves its full academic reach and acquires scientific status in the modern sense of the word. His exhaustive and detailed monograph penetrates into all spheres of the theoretical opus of the most complex subject of our school system, which finds its foundation in the science of language, the science of literature and literary art itself. There is no serious scientific researcher in this field for whom the figure and work of Professor Nikolić did not serve as a basis and a guide to further research.

In our work, we will emphasize the area of teaching language culture, apostrophizing the importance that Professor Nikolić indicates to this important teaching area. We will complete the analytical approach to the topic with proposals to supplement the existing chapters with new content that appeared as a result of the subsequent development and actualization of this language area, which would round off this teaching area as an autonomous and complex area, so that it would find its way to schools in the way it deserves.

Keywords: language culture, teaching, Serbian language, speaking exercises.